

SARTRE A DE BEAUVOIR V BRATISLAVE (1963)

Jean-Paul Sartre a Simone de Beauvoir navštívili v novembri 1963 Bratislavu a v hoteli Carlton sa stretli so slovenskými intelektuálmi. Časť z diskusie spolu s výstižnou karikatúrou oboch filozofov uverejnil *Kultúrny život*. Obrátili sme sa s niekoľkými otázkami na pamätníkov tejto návštevy, ktorí sa v šesťdesiatych rokoch aktívne zúčastňovali na slovenskom intelektuálnom a kultúrnom živote.

Jozef Bžoch

Michal Nadubinský

Agneša Kalinová

Ján Bodnár

Elena Városová

Milan Hamada

1. Ako ste vnímali rok 1963? Bola návšteva Jeana-Paula Sartra a Simone de Beauvoir pozitívnym signálom začiatku „novej“ éry?

Jozef Bžoch

Tá návšteva patrila naozaj medzi senzácie svojho druhu. Obaja boli na Slovensku už známi, veď SND uviedlo úspešne Neužitočné ústa, prvý diel Sartrových Ciest k slobode Vek rozumu vyšiel hneď po vojne roku 1946 po česky, existencializmus ako taký mal v sebe veľkú príťažlivosť. Nech to neznie ako samochvála, ale už roku 1948 som uverejnil v *Kultúrnom živote* obdivný článok Existencializmus bez komentára: bola to moja filozofia, konvenovala mi všetkými svojimi stránkami. Ťažko však označiť návštevu Sartra a Simone de Beauvoir za signál novej éry; skôr za jej sprievodný jav. Lebo veď pouháhované skrutki sa už uvoľňovali vo všetkých oblastiach.

Michal Nadubinský

Rok 1963 nepochybne prinášal čosi nové, isté uvoľnenie, zrejme aj trochu nádeje, ale až tak veľa sa spočiatku nemenilo. Zmeny sa očividne obmedzovali len na isté spisovateľské či širšie intelektuálne ostrovčeky, inak (a inde) ostávalo skoro všetko po starom. V takomto kontexte sa síce už mohla uskutočniť aj návšteva Jeana-Paula Sartra a Simone de Beauvoir, no tiež sa musela uspokojiť s vymedzeným priestorom – diskusnými stretnutiami v relatívne uzavretých kruhoch. A tak sa vlastne zainteresované širšie kruhy dozvedeli o tejto návšteve podobne ako aj o povestnej slovenskej spisovateľskej konferencii v apríli 1963 či o následnom májovom III. zjazde Zväzu čs. spisovateľov predovšetkým nepriamo,

sprostredkované a vzhľadom na cenzúru a autocenzúru najmä z toho, čo sa dalo vyčítať medzi riadkami.

Agneša Kalinová

Bol to opäť raz rok nádeje – aspoň tak sme to vtedy vnímali v redakcii *Kultúrneho života* i v podstate širšom okruhu ľudí, ktorí od päťdesiateho šiesteho vcelku márne čakali, že sa aj v Československu skoncuje s politickým a kultúrno-politickým dogmatizmom stalinského razenia. Táto nádej sa po „siedmich stratených rokoch“ – ako sme si to trúfali hodnotiť – opierala o vôbec prvú, veľmi obmedzenú rehabilitáciu zopár obetí politických procesov, o trochu rozšírenú možnosť verejne diskutovať povedzme o ovzduší na vysokých školách, publikovať kritické Mňačkove či Kaliskeho reportáže či aj to, že do kín sa dostávali prvé lastovičky českej a slovenskej novej vlny, Uhrovo Slnko v sieti, Chytilovej Pytel blech, či dlho znemožňovaný Solanov film Boxer a smrť. Do týchto dnes už sotva pochopiteľných pozitívnych atmosférických zmien sa celkom prirodzene radila aj Sartrova a Beauvoirovej návšteva. Zo zahraničia – teda už nielen zo západu, ale z oveľa výbojnejšieho Poľska, ba aj zo Sovietskeho zväzu – totiž k nám chodili len prísne preverené osobnosti a Sartre medzi ne rozhodne nepatril. Jeho filozofické state a jeho politické postoje boli pre československý oficiálny vkus príliš nezávislé a nevypočítateľné, hoci sa už naňho neútočilo tak zúrivo a jednoznačne ako v prvých povoj-

nových rokoch. Pravda vtedy sa aj Sartre sám označoval ešte za existencialistu – nie za marxistu.

Ján Bodnár

Už od konca päťdesiatych rokov bolo čoraz zrejmejšie, že kríza totalitného systému, jeho mocenských a ideologických štruktúr je nezvratný proces, ktorý síce možno spomaliť, pribrzdiť, no nemožno ho už zastaviť. Odhalené i tušené zločiny stalinskej éry priamo navodzovali potrebu hlbokých zmien, ktoré by viedli k demokracizácii a humanizácii pomerov. Toto úsilie našlo veľkú podporu aj v našom kultúrnom dianí a prejavilo sa v aktivitách, ktoré začali pripravovať pôdu pre náš obrodný proces. Pokiaľ ide o oblasť filozofie, pozornosť sa postupne začala koncentrovať na problematiku človeka; veď práve on bol najtragickejšou obeťou represálií, porušovania ľudských práv, dôstojnosti a slobody.

Práve v tejto súvislosti vzbudil aj u nás existencializmus, vtedy módný filozofický smer, záujem, najmä v podobe, v akej ho vo svojich filozofických a literárnych dielach rozvíjali a propagovali Jean-Paul Sartre a Simone de Beauvoir. Pre mňa osobne bol v danom smere silným impulzom XIII. medzinárodný filozofický kongres v Mexico City v septembri 1963, na ktorom som sa zúčastnil spolu s K. Kosíkom a L. Svobodom z Prahy. Kongres mal na programe dve centrálné témy: problematika človeka a kríza našej doby. V konfrontáciach najmä so stúpenkami existencializmu a náboženskej filozofie, ktorí boli na kongrese najaktívnejší, museli aj najdogmatickejší marxisti priznať, že „problematika človeka nám akosi unikla“ (Mitin Fedosejev). Celkovú atmosféru i pozoruhodnejšie príspevky, ktoré odznali na kongrese ako aj vlastný príspevok o význame filozofickej antropológie pre výskum existenciálnej dimenzie človeka, som sa snažil sprístupniť našej verejnosti v publikácii Človek, kto si? (vyšla v roku 1964). Súčasne som pripravoval zborník, prezentujúci názory hlavných predstaviteľov existencializmu a fenomenológie (uverejnený bol aj pozoruhodný príspevok vtedy u nás „oficiálne“ zaznávaného J. Patočku). Zborník vyšiel v roku 1967 pod názvom Existencializmus a fenomenológia. Tým chcem naznačiť, že od konca päťdesiatych rokov sa aj u nás na širokom kultúrnom fronte vytvárala atmosféra pre nevyhnutné demo-

kratizačné zmeny, ktoré nakoniec odštartovali obrodný proces, gradujúci práve v šesťdesiatych rokoch. Preto sa aj od návštevy J. - P. Sartra a S. de Beauvoir v septembri 1963 v Bratislave očakávala výrazná a otvorená podpora tohto procesu. Avšak stretnutie s nimi v hoteli Carlton bolo pre väčšinu prítomných určitým sklamaním, keďže Sartre považoval za potrebné skôr zdôrazňovať svoju marxistickú svetonázorovú orientáciu a dokazovať, že skutočne veľký román možno napísať iba na báze socialistickej skúsenosti.

Elena Várossová

Ako som vnímala rok 1963? Celkovo ako rok postupného politicko-ideologického odmäku a odvážnejšieho, prítvrdzujúceho sa vzdoru kultúrnej a intelektuálnej reprezentácie proti represívnej moci. Tá zostala stálou prekážkou slobodnej tvorby nielen na Slovensku, ale v celej ČSR. Rok 1963 priniesol perspektívu zmeny: prvým tajomníkom ÚV KSS sa stal komunikatívny A. Dubček, prebehli občiansko-politické rehabilitácie nevinne odsúdených komunistov za buržoázny nacionalizmus a kozmopolitizmus, konal sa zjazd českých a slovenských spisovateľov požadujúci potrebu návratu k normálnej literatúre a kultúre vôbec. Cieľavedomý pohyb sa odohrával aj v „inštitucionalizovanej filozofii“. Za mnohé prejavy pripomeniem ten, ktorý sa týkal existencializmu: v 1963 pripravil J. Bodnár publikáciu Človek, kto si? Išlo o výber najpodstatnejších príspevkov z XIII. medzinárodného kongresu filozofov. Mala som preložiť vzácnu sokratovskú úlohu francúzskeho existencialistu G. Marcela Existenciálny aspekt ľudskej dôstojnosti. Súčasne sa už začal pripravovať zborník Fenomenológia a existencializmus, do ktorého prispel aj husserlián Jan Patočka.

Toto extempore úvádzam preto, aby som ukázala, že návšteva Jeana-Paula Sartra a Simone de Beauvoir neznamenal počiatok novej éry u nás, ale bola skôr jej symptómom, ktorý bol dobre načasovaný: znamenal závan radikálnej koncepcie slobody do našich už napnutých plachiet.

Milan Hamada

Od začiatku šesťdesiatych rokov 20. storočia som v našej kultúre nezastával postavenie pozorovateľa, ale jednoznačne som sa prejavoval

val ako aktívny účastník kultúrneho diania. Práve v roku 1963 som publikoval úvahu Integrácia človeka, v ktorej som vyslovil názor o nevyhnutnosti vzdáť sa dvoch základných princípov dogmatického marxizmu – triednosti a stranickosti. Za dominantný som označil integračný princíp, a to práve vo vzťahu k Sartrovej a Camusovej filozofii: „Integrácia je dominantná a neuskutočňuje sa cestou likvidácie toho alebo onoho, ale cestou neustáleho sebaaprekonávania.“ Hovoril som o potrebe „integrovať do seba všetko podnetné, čo priniesol existencializmus v oblasti filozofie človeka, moderný logický pozitívizmus v oblasti metodologickej rozpracovanosti logickej štruktúry a systému vedy a moderná semiotika, ktorá rozpracúva štruktúru a systém umenia.“ Nie náhodou som ešte na prahu normalizácie preložil Lotmanovu Štruktúru umeleckého textu, ktorá však musela čakať na vydanie celých dvadsať rokov.

Teda rok návštevy Jeana-Paula Sarrtra a Simone de Beauvoir nebol pre mňa signálom „novej“ éry, ale skôr povzbudením pokračovať v započatom úsilí. Toho dôkazom je moja polemika s Vladimírom Mináčom, v ktorej som okrem iného reagoval na Mináčovo dogmatické odsudzovanie Sartrovho existencializmu a Heideggerovej filozofie bytia. V uvedenom článku som citoval slová J. - P. Sarrtra o problematike marxistického postulátu revolučnej premeny sveta:

„A ak sa mi núka tento svet so svojimi ničom-

nosťami, nie je to preto, že ich chladno prehlídam, ale preto, že ich ožívujem svojím rozhorčením, a preto, že ich odhaľujem, a preto, že ich vytváram s ich nespravodlivou podstatou zla, ktoré treba odstrániť. Lebo spisovateľov svet sa odhaľuje v celej hĺbke len pomocou čitateľovho štúdia, jeho obdivom, jeho rozhorčením; a ušľachtilá láska je prísaha, že budú napodobené. Hoci literatúra je jedna vec a morálka vec druhá, koniec koncov v estetickom imperatívne hľadáme imperatív mravný.“

O dva roky neskôr som v podobnom duchu ako Camus reagoval polemicky na názor Vojtecha Mihálika, ktorý napísal: „Každá mladá revolúcia si konštituuje hierarchiu spoločenských a mravných hodnôt a je vo vzťahu k umeniu nesentimentálna.“ Pripustil som oprávnenosť týchto slov, ale v tom prípade:

„ak sa na revolúciu dívame len ako na nejakú odosobnenú silu, boha, fátum a podobne. Ide v podstate o náboženské chápanie revolúcie, o náboženský vzťah k nej. Ale revolúciu robia ľudia a mnohí z nich prichádzajú na to, že človek v revolúcii sa musí brániť nielen proti tým, ktorí sú proti nej, ale aj proti nej samej, proti sile v nej uvoľnenej. Prijímať jej krutosť ako nevyhnutnosť znamená prijímať jej anomálnu podobu.“

Bližší ako revolúcia mi bol Camusov pojem revolta, ktorou človek reaguje na absurditu sveta.

2. Ako na Vás pôsobil Sartrov marxizmus? Prezentoval iný pohľad, pohľad západného intelektuála? Alebo pôsobil ako dogmatik?

Jozef Bžoch

Prekvapovalo ma, že spisovateľ, ktorý v prvom zväzku svojej nedokončenej tetralógie Cesty k slobode vytvoril postavu antifašistu, filozofa Delarua (nepochybné autobiografickú), neochotného bojovať po boku komunistov proti fašizmu, spisovateľ, ktorý v diele Existencializmus je humanizmus až do roku 1950 polemizoval s marxistami, sa k marxizmu postupne dostával, až ho začali považovať za „svojho“. Dokazoval to okrem série článkov v časopise *Les Communistes et la Paix* aj návštevami socialistických krajín i Sovietskeho zväzu, a nakoniec o tom svedčí aj jeho kniha Uragán nad cukrom, ktorá vyšla po česky roku 1961. Alebo dá sa to povedať aj ináč: keby ho neboli

pokladali za „svojho“, sotva by ho boli pozývali do týchto krajín. Voľáčim mi však pripadal iný: zachoval si svoj kriticismus aj voči marxizmu (podľa vtedajších meradiel bol teda „revizionista“), no v niečom prejavil neuveriteľnú naivitu; tej prepadli aj mnohí ľavicoví intelektuáli na Západe, ktorí v totalitnom režime neboli nútení každodenne žiť, ale ho len zvonka pozorovali. Medzi tieto naivity patrí aj povestná veta o veľkom románe.

Michal Nadubinský

Sartrov existencializmus, ani existencializmus ako taký (viac než Sartre ma zaujal Albert Camus) som nevnímal ako marxizmus alebo jeho súčasť, ale skôr ako jeho protiklad.

Marxizmus sa totiž, stručne povedané, upínal ku kolektívite a dejinnej determinácii, kým existencializmus zas k jednotlivcovi a ustavičnej voľbe. Ani pravoverní marxisti ho za marxizmus nepovažovali a Sartrove sporadické pokusy priblížiť existencializmus k marxizmu mi pripadali skôr ako takpovediac pragmatické ponuky na dohodu o vzájomnom neútočení. Pokusy niektorých jednotlivcov u nás vydávať existencializmus za súčasť marxizmu predstavovali len všemožné hľadanie únikových ciest z pút dogmatického dedičstva.

Agneša Kalinová

V Sartrovi som videla filozofa a intelektuála, ktorý k marxizmu pristupuje svojsky, tvorivo, nenecháva si vopred predpisovať smer svojich myšlienok a podobu svojich formulácií. V tomto zmysle som v ňom vskutku videla západného intelektuála a čosi ako vzor, ktorý by sme mali nasledovať, ktorého právo na slobodu prejavu by sme si tiež mali vydobýť.

Ján Bodnár

Musím sa priznať, že Sartrov marxizmus na mňa pôsobil rozpačite a nedôveryhodne. Je pravdou, že o marxizme hovoril ako o „neprekonateľnej filozofii našich čias“, že svoj existencializmus prezentoval „iba ako enklávu vnútri pohybu marxistického myslenia“. Počas spomínanej návštevy v Bratislave na moju otázku, čo si myslí o kritike jeho názorov zo strany A. Schaffa, odpovedal: „Som marxista, i keď voči niektorým mojím názorom možno mať výhrady.“ Ja si však myslím, že filozofické jadro jeho existencializmu je nezlučiteľné s filozofiou dialektického materializmu. Jeho zásadná kritika substanciálnej metafyziky je rovnako adrešná pre filozofické východiská idealizmu ako aj materializmu. A ďalej, jeho výklad vedomia ako ne-entity, ne-bytia je nezlučiteľný so základmi „leninskej“ teórie odrazu. Je príznačné, že vo svojej práci Kritika dialektického rozumu charakterizuje dialektický materializmus ako iba „filozofické rojčenie“.

Na druhej strane je skutočnosťou, že Sartre bol v päťdesiatych až šesťdesiatych rokoch pod silným vplyvom Marxovho učenia o revolúcii, odcudzení, triednom boji, revolučnej praxi atď. Možno povedať, že práve pod vplyvom Marxa sa rodil aj jeho revolučný pátos, vyúsťujúci do ultraľavičiarских predstáv „permanentnej revolúcie“, pripúšťajúcej teror a násilie.

Elena Várossová

Vaša otázka implikuje viaceré odpovede. Sartrova tvorba nebola nikdy homogénna ani čo do žánrov, ani čo do filozofickej koncepcie. Sám Sartre naznačuje v podstate tri etapy svojho myšlienkového vývinu, ktoré inšpirovali viaceré filozofické zdroje. Vo všetkých etapách sa meno Marx vyskytuje. Prvá sa zakladá na menách Kierkegaard – Hegel – Marx. Charakterizuje ju Sartrova prvotná voľba spoločná všetkým existencialistom: problém človeka vo svete a spôsob ako prekonať jeho odcudzenie vierou, vedením. Sartrovo stanovisko nie je ešte celkom jasné; prekonáva Kierkegaardov mysticismus, vieru a kloní sa k Marxovmu dialektickému rozumu.

Druhá etapa je charakterizovaná menami Nietzsche – Heidegger – Marx. Je najpôvodnejšou Sartrovou etapou a rozpracovaním filozofického existencializmu (fenomenologická ontológia, existenciálne projekty, otázka praxe). Časovo objíma obdobie vojny, obdobie protifašistického odboja a povojnové obdobie morálno-politického a spoločenského chaosu vo Francúzsku. Bolo to obdobie zosurovenia ľudí, opájania sa mystickou exaltáciou, náladami nihilizmu, korupcie, podvodu, dekadencie. Sartre chce odporovať týmto negatívnym javom svojou filozofiou aktivizmu, angažovanosti a slobody, povedať hňusu niel Jeho prvý román nesie práve názov Hňus. Sartrovo romány z tohto obdobia stelesňujú jeho filozofickú skúsenosť obrazu života. Jeho dialektický rozum žongluje so svojimi hrdinami, aby ich prinútil žiť a každý deň obnovovať svoj zápas o trochu nádeje. Je to obdobie jeho diela Bytie a ničota (1940). Sartrov mysliteľský talent, imaginácia a fascinácia ľudí dosahuje vrcholové body. Tlieska mu Paríž aj celý svet.

Tretou, finálnou etapou, s ktorou sa Sartre rozhodol oboznámiť nás v 1963 aj v Bratislave, má byť začlenenie existencializmu do marxizmu: ako enklávy predstavujúcej v ňom – podľa autora – jednako jediný autentický marxizmus 20. storočia. Potrebuje to dve paradoxné podmienky: existencializmus musí uznať dialektické princípy historického materializmu, historický materializmus musí byť konkrétny, lebo iba konkrétne skúmania ukážu konkrétne problémy a konkrétne filozofické analýzy budú produkovať dialektickú pravdu a prax. Tak vidíme, že pozícia Sartra v existenciálnej filozofii

a rovnako v marxizme bola celkom osobitá. Iná ako napr. predstavovali jeho politickí priatelia a spolupracovníci politicko-bojovnej revue *Nová doba*, Albert Camus, Maurice Merleau-Ponty, Raymond Aron, s ktorými sa rozišiel práve na nekritickom a nebezpečnom zakrývaní chýb stalinizmu, maoizmu a dogmatického marxizmu vôbec. Do veľkej miery prejavovalo jeho myslenie v tejto etape vnútornú nekoherentnosť. G. Picon napr. píše, že vo všetkých prácach pocítoval Sartre svet tak, ako vo svojom prvom románe *Hnus* (1938). Lebo ani marxizmus nebol jeho pravdou. Uvedomoval si ho ako svoju povinnosť, nie ako to, čomu naozaj veril, ako to, čomu musí veriť: on, Sartre, nepriateľ kapitalizmu, buržujov, imperialistov, kolonizátorov, vykorisťovateľov! V marxizme ctil morálku, dotkla sa ho preto idea odcudzenia, ktorú radil medzi eticko-hodnotové normy. Tam, kde vládnú privilégiá, nemožno mať hodnoty. Kapitalistický svet nemôže ľudstvu poskytnúť nijaké univerzálne hodnoty.

Preto nemožno hovoriť o Sartrovi ako marxistickom dogmatikovi, ale skôr o ortodoxnom ľavicvičiarovi a eschatologickom vizionárovi. Morálny akt nielen môže, ale musí vziať na seba podobu boja, násilia, aby univerzálne zničilo sociálnu alienáciu.

Milan Hamada

Kým Albert Camus mi bol vždy blízky, môj vzťah k Sartrovi sa menil neraz zo súhlasného na kri-

tický, až odmietavý. Roku 1966 som v eseji *O sile a bezmocnosti slova* rozlišoval dva rečové akty – prvý, v ktorom je reč v službách nejakej hospodárskej, sociálnej, politickej funkcie (to znamená, že plní utilitárne poslanie), a druhý, v ktorom sa akt reči nespája s nijakou parciálnou skutočnosťou, ale je zameraný na skutočnosť vôbec, ktorá je vlastne transcenciou parciálnej skutočnosti. Zameranie reči na skutočnosť vôbec pokladám za špecifickú sféru umenia. Proti takémuto ponímaniu reči sa radikálne postavil J. - P. Sartre v autobiografickej práci *Slová*, keď ho označil za najakútnejšie nebezpečenstvo pre západnú kultúru. Duchovnú, umeleckú transcenciu skutočnosti, takzvanú spásu, pokladal za niečo falošné, neskutočné a psychologicky neurotické. Proti podľa neho neskutočnému, metafyzickému zlu stojí reálne zlo vykorisťovania človeka, podvýživy a podobne. V tomto názore som Sartra pokladal naozaj za dogmatika, pričom som zastával stanovisko Jana Patočku obsiahnuté v jeho pojme negatívneho platonizmu, podľa ktorého aj po odstránení metafyziky si všetky ňou exponované problémy zachovávajú platnosť. Napísal som: „Je síce pravda, že slovo, reč nemožno oslobodiť skôr než História (Roland Barthes), ale ani História nemožno oslobodiť bez pomoci slobodnej reči.“ O tom, ako Sartre kapituloval pred dogmatickým marxizmom, podáva svedectvo aj jeho reportáž *Uragán nad cukrom* obdivujúca Castrovu Kubu.

3. **Na diskusii v hoteli Carlton Sartre vyhlásil, „že jediný skutočne veľký román, ktorý možno napísať o tomto storočí, je román zo socialistickej skúsenosti.“ Aké reakcie vyvolal tento jeho výrok u publika, ktoré zaživalo túto skúsenosť „na vlastnej koži“?**

Jozef Bžoch

Na reakcie publika si už nespomeniem, ale Sartrov výrok som si zapamätal dodnes ako veľkú ilúziu veľkého spisovateľa.

Michal Nadubinský

Nielen u nás, ale aj inde vo svete sa vtedy veľa diskutovalo o kríze románu, resp. priamo o zániku románu a v tomto kontexte sa k tejto téme viackrát vracal aj Sartre. Keďže oficiálna ideológia už omieľala svoje tvrdenie, že kríza románu sa týka len západnej literatúry, aj Sartrovo vyhlásenie, že „jediný skutočne veľký román, ktorý možno napísať o tomto storočí, je román zo socialistickej skúsenosti“, akoby s takýmto názorom korešpondovalo. Takýto postoj v čase, keď sa tzv. socialistická literatúra ešte len začínala zbavovať dogmatizmu toho najhrubšieho zrna, nemohol nevyvolať rozpaky. Pravda, dnes ťažko posúdiť, koľko bolo v citovanom Sartrovom výroku či jeho variantoch prirodzených ohľadov voči hosťiteľom, prípadne čo šlo na vrub pokusu otvoriť väčší priestor aspoň existencialisitickej krásnej literatúre v marxistickom domíniu a napokon, koľko v tom mohlo byť aj obyčajného nedorozumenia v situácii, keď ešte nebolo celkom možné vyjadrovať sa jasne a otvorene.

(Mimochodom, pamätám sa, že aj ja sám som mu na spomínanej besede v zimnej záhrade hotela Carlton položil otázku, či ten veľký román očakáva expressis verbis napodiv od socialistickej literatúry, teda priam od socialistickeho realizmu, a myslím, že až v dôsledku podobných otázok odznela Sartrova pomerne neutrálna štylizácia, na ktorú sa odvolávame.)

Tak či tak sa Sartre v konečnom dôsledku zrejme aj tak dosť nezavďačil našej vrchnosti, ako možno usudzovať aj z veľmi skromných ohlasov na jeho česko-slovenskú návštevu v našej tlači. O to zaujímavejšie by preto mohli byť v tejto súvislosti materiály z archívu bývalého Zväzu slovenských spisovateľov, veď minimálne správa o pobyte J. - P. Sartra a Simone de Beauvoir pre zväzové orgány tam musí byť. A mne sa stále čosi tak marí, že sa ich beseda v Carltone dokonca stenografovala.

Agneša Kalinová

Na spomínanej diskusii som nebola, ani sa nepamätám, aké na ňu boli reakcie. So Sartrom a de Beauvoir som sa stretla v redakcii *Kultúrneho života*, kde sme s nimi robili rozhovor. Priznám sa, najživšie mi utkvelo v pamäti, ako sme sa spolu s mojou vtedajšou redakčnou kolegyňou Vierou Millerovou (výbornou francúzštinárkou, ktorá o čosi neskôr preložila *Druhé pohlavie* od Simone de Beauvoir a zas o pár rokov neskôr sa stala prvou dámou normalizovanej republiky) trápili s prepisom a s prekladom z mizernej magnetofónovej pásky...

Našla som si ten text vo svojom archíve a dnešným pohľadom som priam zaskočená jednostrannosťou, ba vskutku aj dogmatizmom Sartrovho prístupu i mnohých jeho formulácií. Vcelku presne by som však vedela pomenovať, čo z neho nám vtedy vyhovovalo, v čom a prečo sa nám asi videl prínosom. Predovšetkým tým, že sa vyjadril jednoznačne a pritom kriticky k dvadsiatemu zjazdu; upozornil, že zvaliť všetku vinu za hrôzy uplynulého obdobia na Stalina bez teoretického rozboru príčina prostredia, z ktorého vyrastali, znamená akýsi kult osobnosti naruby, a dodal k tomu, že Chruščovove odhalenia napokon oživil diskusiu o marxizme na západe – ale nie na východe... Z nášho vtedajšieho hľadiska vskutku prostoreká, či „smelá“ formulácia, akých sa v tom rozhovore nájde ešte viacej. A vtedy sa mi naozaj zdalo dôležité prepašovať do novín „medzi riadkami“ čo najviac právd, ktoré síce už vrabce na strechách čvirikali, ale dovtedy sa nesmeli v tlačenej podobe objaviť. Vzťahuje sa to aj na Vami citovaný Sartrov výrok o veľkom románe, ktorý sa musí opierať o socialistickej skúsenosti. Zopakoval ho aj v *Kultúrnom živote*. V jeho podaní by sa takýto „skutočne veľký román“ nemal vyhýbať ničomu z krutých zážitkov a trpkých skúseností svojich hrdinov a zároveň sa poučiť z formálnych postupov literatúry, aká sa píše na západe. To osebe sa mi vtedy asi zdalo prijateľné, hoci dnes vnímam ako neznesiteľný Sartrov determinizmus, keď stavia minulosť, súčasnosť i budúcnosť sovietskeho bloku ako čosi zásadne pozitívne nad

perspektívy sveta, v ktorom žil ako slobodný človek. A práve tým zdôvodňoval, že skutočne veľký román sa môže zrodiť len tam, kde sa údajne buduje socializmus!

Pravda, Sartre v ďalšej zo svojich odpovedí nahral aj našim vtedajším ilúziám, že práve Československo by mohlo zohrať rozhodujúcu úlohu ako sprostredkovateľ medzi dvoma blokmi – ak v inom nie, tak aspoň v kultúre.

Ján Bodnár

Ako som sa už zmienil, Sartre vo svojom vystúpení v hoteli Carlton vyhlásil, že jediný veľký román, ktorý možno napísať v tomto storočí, musí vychádzať zo socialistickej skúsenosti. Ostáva dodnes hádankou, akú skúsenosť to mal na mysli: tú budovateľskú alebo skúsenosť mocenských represálií, či orgií kultu osobnosti? Sartrovi zaiste nebolo neznáme, že skutočne veľké diela vytvorené v dejinách boli vždy kritickým obrazom pomerov, v ktorých vznikli.

Elena Várossová

Nespomínam si, či Sartre presne takto formuloval svoju ideu veľkého nového románu. Dnes už je v princípe aj ťažko možné dešifrovať a pochopiť zmysel jeho formulácie.

Napadá mi však jeden motív, ktorý by mohol čosi napovedať. Sartre od päťdesiatych rokov, keď sa pripojil definitívne k marxizmu, prestal písať romány. Venoval sa iba esejistike, divadlu a filozofii. Tieto žánre považoval za bližšie k možnosti pôsobiť angažovane (Diabol a Pán Boh – 1950, Nekrasov – 1956, Kritika dialektického rozumu – 1960). Vo svetle marxizmu pobadal, že aj keď jeho románoví hrdinovia zápasia s morbidnosťou života a bezvýhodiskovosťou súčasného rozkolísaného sveta, neboli skutoční

hrdinovia. Ak niektorý z nich v boji o svoju slobodu aj zvíťazil, bolo to prázdne víťazstvo, sloboda pre nič, pre nikoho. Byť skutočne angažovaný znamená k niečomu prináležať, niečomu veriť, o niečo sa usilovať, niečo stavať a niečo rúcať, o niečom byť hlboko presvedčený, že to má zmysel a cieľ. Sartre poznal veľké ruské romány 19. storočia. Nekrasovovi venoval aj divadelnú hru. Hrdinovia týchto románov zápasili heroicky, o seba pre iných, o slobodu ako vytrhnutie z biedy všetkých urazených a ponížených, o navrátenie ľudskej dôstojnosti nevoľníckym mužikom, o záchranu vlasti, o kritiku oblomovčiny. Spájala sa v nich kritika a láska, európanstvo a vlastenectvo, viera a pochybovanie, univerzálnosť a mravnosť. Sartre ostro a negatívne posudzoval francúzsky antiromán a *l'art pour l'art*. Nemal azda svojou apostrofáciou veľkého socialistickeho románu na mysli dôveru v ruských spisovateľov, že nadviažu na veľké kultúrne dedičstvo svojich predchodcov? Že nová situácia, ktorá má tiež svoje temné, boľavé a ťažké protirečivé stránky, poskytne príležitosť tvorivo presláviť socializmus? Keď som čítala Pasternakovho Doktora Živaga a Solženicynovo Súostrovie Gulag, prišla mi na um táto asociácia. Čo na ne povedal Sartre, ktorý zomrel iba v roku 1980?

Milan Hamada

Napokon aj Sartrove vyhlásenie, že skutočne veľká epika môže vzniknúť len zo socialistickej skúsenosti, je prejavom jeho kapitulácie pred dogmatickým marxizmom. Vieme totiž, že všetky pokusy o takúto epiku stroskotali na politicko-ideologických deformáciach. Veľké epické diela z obdobia revolúcie totiž vznikli skôr, ešte pred týmto Satrovým výrokom. Nad všetkými vyčnieva Čevenqur Andreja Platonova.

4. V čom vidíte význam šesťdesiatych rokov a ľudí ako Sartre? V čom by sme mohli hľadať ich aktuálnosť dnes?

Jozef Bžoch

Ťažko v takejto miniankete hodnotiť význam jedného i druhého. Faktom ostáva, že šesťdesiate roky pootvorili dvere – aspoň na chvíľu – relatívnej slobode a v týchto dverách sa objavil i Sartre so svojou filozofiou človeka, ktorá nesporný vplyv aj na vtedajšie myslenie, aj na slovenskú literatúru (napr. Hamada versus Mináč).

Agneša Kalinová

Som hlboko presvedčená, že bez úsilia o voľnejší výdych v kultúre, v umení, ale aj o otvorenejší a kritickejší pohľad na skutočnosť okolo nás, o širšiu výmenu názorov či už o bezprostrednej histórii (lebo nezabúdajme, voči povstaniu mali vážne výhrady aj ortodoxní komunisti, nielen obhajcovia Slovenského štátu), alebo dokonca o ekonomike, ktoré bolo hlavným – a ako som už úvodom spomenula aj veľmi oneskoreným –

prínosom šesťdesiatych rokov, by bola dnešná cesta zo závozu ešte oveľa ťažšia. Pravda, keď hovoríme o šesťdesiatych rokoch, máme pričasto na mysli len našu, českú a slovenskú skúsenosť, aj s jej nešťastným vyústením do dvadsaťročnej slepej uličky. Pohyb na západe bol práve v tom čase a najmä u mladej generácie presne opačný. V tom zmysle, že jej vzbura smerovala proti skostnateným štruktúram vo vlastnom, iste neporovnateľne slobodnejšom prostredí. Bez toho, aby som si trúfala súdiť, či dokonca odsudzovať toto mladé hnutie či už vo Francúzsku, v Nemecku alebo v USA, si myslím, že práve ľudia s autoritou a erudíciou Jeana-Paula Sartra sa dopustili vážnej chyby, keď sa s ním chceli zviazať a zohrať v ňom určujúcu úlohu. Preto ani neviem zodpovedať otázku o jeho dnešnej aktuálnosti. Myslím, že stačí, ak ho zaradíme medzi práve svojou protirečivosťou zaujímavé, v mnohom charakteristické a vývin spoušťujúce intelektuálne osobnosti 20. storočia. Pravda, prekvapujúcu životnosť si zachovali jeho divadelné hry, tie z prvého, existencialistického obdobia. Veľmi často sa niektorá z nich, napríklad *S vylúčením verejnosti*, objavuje na divadelných plagátoch; uvádzajú ich predovšetkým malé, experimentálne divadlá s mladým obecnstvom.

Ján Bodnár

Pre šesťdesiate roky nebola charakteristická iba stupňujúca sa kríza totalitného systému, jeho represívnych, imperiálnych ambícií. Táto bola skôr súčasťou hrozacej globálnej krízy ľudskej civilizácie. Vyvolávali ju jednak pretrvávajúce imperiálne snahy veľmocí a s nimi súvisiace hromadenie zbraní hromadného ničenia, vznikanie konfliktných situácií ako zárodok nového svetového konfliktu, ďalej výrazné tendencie ku globalizácii s hrozbou ďalšieho hromadenia bohatstva na jednej strane a zbedačovania ľudí na druhej strane. Súčasne sa začali prejavovať aj negatívne dôsledky vedecko-technického rozvoja, signalizujúce možnosti globálneho znečistenia životného prostredia, ohrozenia života na našej planéte vôbec. V takomto ovzduší hroziacich kríz ustupuje do pozadia osobnosť Sartra ako mysliteľa, autora náročných filozofických úvah a do popredia sa dostávajú jeho aktivity nekompromisného bojovníka proti vojne, za sve-

tový mier, proti zneužívaniu vedy a techniky na vojnové ciele. Imponujúci bol najmä jeho kritický hlas proti vojne v Kórei, Vietname, Alžírsku, proti americkému zasahovaniu do pomerov na Kube ako aj proti sovietskej agresii v Maďarsku a Československu. Toto Sartrovo úsilie nestráca na aktuálnosti ani dnes, pravda za predpokladu, že je zbavené pseudorevolučných hesiel nabádajúcich k násiliu a teroru.

Milan Hamada

Šesťdesiate roky pokladám za kultúrne, duchovne najbohatšie desaťročie druhej polovice 20. storočia. V týchto rokoch sa začala rozvíjať antropologická a fenomenologická filozofia, ktorú som sa spolu s inými pokúšal uplatňovať vo svojej literárnokritickej, estetickej a publicistickej praxi. Napríklad viacnásobným výkladom estetickej (básnickej) transcencie, ktorou človek presahuje fakticitu a neautentickosť života a skutočnosti, pričom preniká k určenej vlastnej podstate. Veľmi výstižne to povedal semiotik Lotman:

„Umenie tým, že človeku vytvára fiktívnu možnosť hovoriť so sebou rôznymi jazykmi rôznym spôsobom kódujúcimi jeho vlastné ja; pomáha riešiť jednu z najpodstatnejších psychologických (správnejšie antropologických, M. H.) úloh – určenie jeho vlastnej podstaty.“

Nuž naozaj aj vďaka Sartrovi, Ginsbergovi, Robbe-Grilletovi, Butorovi a ďalším, ktorých sme v tomto období v Slovensku privítali, rozmnožovali sa partneri čoraz bohatšieho kultúrneho dialógu. A hoci po niekoľkých rokoch u nás opäť zavládol vo filozofickom myslení a v kultúre redukcionizmus, ktorý ju zbavoval možnosti rozohrávať osciláciu a vibráciu viacerých jazykov, predsa len aspoň niektorí z nás sme už navždy poznali hodnotu dialogickej filozofie. Skúsenosť z môjho pôsobenia v šesťdesiatych rokoch by som mohol zhrnúť do výroku, s ktorým som odchádzal za začiatku sedemdesiatych rokov do vnútorného exilu:

„Čím viac rozmerov dokážeme pre človeka a pre svet zachrániť alebo im dať, tým viac bude človek a svet pripravený plne a vskutku slobodne vytvárať vlastnú existenciu.“

5. *Simone de Beauvoir stála dlhé roky v tieni J. - P. Sartra. Tento pohľad sa však do značnej miery zmenil a dnes je považovaná za významnú a originálnu mysliteľku. Ako ste ju vnímali začiatkom šesťdesiatych rokov resp. ako ju vnímate dnes?*

Jozef Bžoch

Nepovedal by som, že stála v tieni, veď jej hra Neužitočné ústa sa zachovala dlho vo vedomí divákov, najmä so zreteľom na pofebruárovú dramaturgiu; nemalú pozornosť vyvolali i jej Mandaríni (slov. preklad 1966, 1967) a Druhé pohlavie (1967, 1968), ktoré sa dnes, pravda, dostalo v spojitosti s feministickým hnutím do celkom iných súvislostí.

Agneša Kalinová

K Simone de Beauvoir som mala už v čase jej bratislavského pobytu tak povediac osobný vzťah a vážila som si ju ako zaujímavú spisovateľku. Koncom päťdesiatych rokov sa mi totiž takmer zázrakom podarilo prečítať si jej román Mandaríni – a to v poľštine. Konkrétne: požičala mi ho Gita Majerová, vtedy dramaturgička košického divadla, ktorá ho mala od svojho muža, tatranského chatára ako kontraband spoza kopcov... Vedela som, že je to kľúčový román a na základe vedomostí o dianí vo francúzskej kultúre, čerpaných hlavne z Aragonových komunistických *Lettres françaises* som si ho vedela sčasti dešifrovať. Dodnes si pamätám epizódu, v ktorej sa opisuje, ako šéfredaktor filozoficko-publicistickej revue (jednoznačne totožný so Sartrom) dostane už na prelome päťdesiatych rokov na stôl vierohodný materiál o sovietskych gulagoch. Rozhodne sa neuverejníť ho, lebo by tým objektívne nahral na smeč imperialistom. Autorka to interpretovala ako vážnu morálnu dilemu, zvolené riešenie v nej očividne zanechávalo trpkú príchuť, takisto ako mnohé politické kampane a podpisové akcie, do ktorých sa jej „mandaríni“ dali zatiahnuť a zneužiť. Myslím, že cez tento jej filter som vnímala aj Sartrovo bratislavské vystupovanie, a preto ma mnohé jeho priopatrné až dogmatické formulácie neprekvapili. Neskôr som čítala niekoľko zväzkov jej intelektuálne a ľudsky nekompromisných pamätí, ktoré určite ostanú dôležitým dokumentom svojej doby. Hlavne si však myslím, že jej Druhé pohlavie a jej podnetné, vážne úvahy o postavení žien neoprávnene zatlačili do úzadia nemecké a americké autorky, ktoré prišli až jedno-dve desaťročia po nej.

Ján Bodnár

Nemyslím si, že by S. de Beauvoir akosi iba vegetovala v tieni svojho druha. Skôr sa doplňovali. Sartre sa ani vo svojich najlepších literárnych prácach nezbavil sklonu k abstraktným špekuláciám, zatiaľ čo S. de Beauvoir vedela dať svojim myšlienkam efektívny emocionálny náboj a estetické stvárnenie. Preto sa dnes azda viacej číta ona než Sartre.

Elena Városová

Ešte ako univerzitná poslucháčka som v roku 1947 videla pozoruhodnú inscenáciu divadelnej hry Neužitočné ústa (1945). Téma hry bola bolestná a odvážna: problém starých ľudí vo vojnovom nedostatku potravy, keď hladujú vojaci, pracujúci a ženy s deťmi, čo robiť so starými? Problém „druhých“, ktorých Sartre pokladal v istom čase za „peklo“, riešila Simone de Beauvoir imperatívom zodpovednosti. Lebo v čase, keď Boh zomrel, keď Boha niet, je človek poverený ochraňovať všetkých, vždy a definitívne, tak myslí žena. Optimizmus a potreba pravdy odlišovali Simone de Beauvoir podstatne od Sartrovho pesimizmu a defetizmu. Jej devízou pri všetkej tematickej príbuznosti so Sartrom bolo, aby radosť z existencie bola daná pre všetkých a v každom okamihu.

Stretli sa ešte na univerzite. Spájalo ich čosi osudovo spoločné: píšate z vnútorného pretlaku ich talentov, uprednostniť absolútne dielo pred všetkým ostatným. Pred rodinou, bohatstvom, pred všetkým, čo zaväzuje, oberá o slobodu, o rozkoš z písania, ktorá v nich oboch pulzovala. Zo strany Simone bola aj láska a oddanosť Sartrovi navyše spojená s obdivom jeho mnohostrannosti a voltairovského príkazu angažovať sa všade tam, kde je potreba. Z jeho strany dominovala vo vzťahu k nej úcta k jej maskulínnej inteligencii, vďaka ktorej ju pokladal za seberovnú, teda za človeka. Cenil si jej nezávislosť, schopnosť byť samou, slobodnou, ničím nespútanou, odvážnou myslieť v polohách, kam iné ženy neprenikli. Veľmi tuhé puto tvorilo ich radikálne ľavičiarstvo, sympatie s marxizmom a socializmom, bohémstvo až so sklonom k anarchii. Keď začali spolu žiť a ona túžila v istom

momente byť mu manželkou, rozvinul Sartre filozofiu ich vzťahu. Pre intelektuálov sú potrebné dva druhy lásky. Nutná a stála, náhodná a prchavá, okrajová; každý môže mať popri tej prvej množstvo tých druhých, ale obaja musia konať priezračne a otvorene. Madame de Beauvoir prijala túto hru, ale v jej autobiografických dielach sa ozývajú aj otázky: Je to viac alebo menej ako som kedysi chcela? Chcela viac a mala na viac, ale nechcela stratiť svojho „kráľa“ a tak spolu cestovali, pracovali a postupne sa vzdďalovali v názoroch na pravdu, na skutočnosť, na politiku. Za jeho života zostala v dvojitom tieni. Táto skutočnosť prispela, podľa môjho názoru, k vzniku jej eseje Druhé pohlavie (1949). Mnohí ju pokladajú za existenciálne feministické dielo. Uvádza ho parafrázou na začiatok Rousseauovej Spoločenskej zmluvy; žena sa nerodí ženou, ženou sa iba stáva! Pod novým existencialistickým uhlom pohľadu skúma otázku: Kto spravil zo ženy bytosť inferiórnejšiu ako muž?

Hospodin, ktorý tvorí z vlastnej vôle? Náboženstvá, ktoré sa odvolávajú na Hospodina? Filozofi, ktorí ženu pokladajú za neschopnú filozofie? Prírodná veda, ktorá ich rozlíšila funkčne na samca a samicu? Netradičné a celkom novátorské analýzy týchto otázok, ktorými Simone de Beauvoir obohacuje feministickú literatúru, iste predstavujú pre feministickú filozofiu obohacujúci prameň.

Milan Hamada

Poznal som Simone de Beauvoir ako autorku dobrých literárnych diel. Veď napokon aj Sartre pretrváva až dodnes niektorými literárnymi dielami, napríklad románom Hnus a dramatickou tvorbou. Beauvoir sa mi však do vedomia zapísala predovšetkým ako autorka jedného zo základných diel feministickej literatúry Druhé pohlavie, ktoré som čítal s doslovom Jana Patočku.

SARTRE AND DE BEAUVOIR IN BRATISLAVA (1963)

Jean-Paul Sartre and Simone de Beauvoir visited Bratislava in November 1963 and in a memorable meeting met with a group of Slovak intellectuals. Part of this discussion was published in the prestigious Czechoslovak literary weekly, *Kultúrny život* [Literary life]. K&K approached a few individuals who attended this meeting and who in the 1960s were active in the intellectual and cultural life of Slovakia.

1. How did you perceive the year 1963? Was the visit of Jean-Paul Sartre and Simone de Beauvoir a positive signal of the beginning of a "new" era?

2. What did you think of Sartre's Marxism? Did he present another view, the view of a Western intellectual? Or did he appear to be a dogmatist?

3. At a discussion in the Carlton Hotel, Sartre declared "that the only really great novel, which could be written about this century is a novel of socialist experience." What reaction did his statement evoke from the public who were present at this event?

4. How do you see the importance of the 1960s and of people like Sartre? What do you think is their relevance today?

5. Simone de Beauvoir spent many years in the shadow of J.-P. Sartre. However, this view has now largely changed and she is now considered an important and original thinker. How did you perceive her?

Michal Nadubinský

3. Not only among us, but also elsewhere in the world, there was much discussion of the crisis or even the death of the novel, and in this context, J.-P. Sartre also returned to this theme. Since the official ideology already harped on about the claim that the crisis of the novel only concerned Western literature, Sartre's statement that "the only really great novel, which can be written about this century is a novel of socialist experience" more or less corresponded to such views. At a time when the so-called socialist literature was only beginning to free itself from the harshest form of dogmatism, it could not fail to evoke embarrassment. It is difficult to decide today how far Sartre's cited claim or its variants was a matter of natural respect for his hosts or whether it was part of an attempt to open greater space for existentialist literature in the Marxist dominions, and finally how far it could be ordinary lack of understanding of a situation, in which it was still not entirely possible to express oneself clearly and openly.

(By the way, I remember that at the discussion in the winter garden of the Carlton Hotel, I asked

whether he expected this great novel to come directly from socialist literature, that is from socialist realism, and I think that Sartre's relatively neutral stylization that we are referring to came as a result of similar questions.)

It seems that in the end, Sartre did not please our authorities very much, as can be seen from the very modest reports about his visit to Czechoslovakia in our papers. Materials from the archives of the former Union of Slovak Writers would be interesting in this context. It must contain at least a brief report of the union authorities on the visit of J.-P. Sartre and Simone de Beauvoir, and I think a shorthand record was made of their discussion in the Carlton.

Ján Bodnár

2. I must acknowledge that I found Sartre's Marxism puzzling and untrustworthy. It is true that he spoke of Marxism as the "unpassable philosophy of our time", that he presented his existentialism as "only an enclave within the movement of Marxist thought": During his visit to Bratislava, he replied to my

question on what he thought about the criticism of his views by A. Schaff as follows: "I am a Marxist, although some may have reservations about my views." However, I think that the philosophical core of his existentialism is incompatible with the philosophy of dialectical materialism. His basic criticism of substantial metaphysics is as relevant for the philosophical starting points of idealism as for materialism. His explanation of consciousness as non-entity, non-being is incompatible with the principles of the "Leninist" theory of reflection. It is typical that his work "Criticism of Dialectical Thinking" describes dialectical materialism as only "philosophical reverie".

On the other hand, it is true that in the fifties and sixties, Sartre was under strong influence from Marxist teaching about revolution, alienation, class war, revolutionary practice and so on. It is possible to say that the influence of Marx led to his revolutionary pathos, leading to ultra-leftist ideas of "permanent revolution", allowing terror and violence.

5. I do not think that S. de Beauvoir only vegetated in the shadow of her partner. They complemented each other. Even in his best literary works, Sartre did not free himself from a tendency to abstract speculation, while S. de Beauvoir knew how to give her thoughts effective emotional charge and aesthetic depiction. Therefore, she may be read more today than Sartre.

Jozef Bžoch

1. The visit really had a place among the sensations of its kind. Both were already famous in Slovakia. The Slovak National Theatre had successfully presented "Useless Mouths, the first volume of Sartre's Roads to Freedom - Age of Reason was published immediately after the war in 1946 in Czech, and Existentialism was very attractive in itself. I do not wish to praise myself, but in 1948 I had already published in *Kultúrny život* an admirable article: Existentialism without Commentary. It was my philosophy, all its aspects suited me. But it is difficult to describe the visit of Sartre and S. de Beauvoir as a sign of a new era; it was more an accompanying feature. The tightened screws had already been relaxed in all areas.

Agneša Kalinová

4. I am firmly convinced that without the effort to achieve a freer atmosphere in culture and art, and a more open and more critical view of the reality around us, a wider exchange of views, whether about history (we should not forget that orthodox Communists had serious reservations about the Slovak National Uprising, not only defenders of the Slovak state) or finally about economics, which was the main - and as I have already said in the introduction, a seriously delayed - contribution of the sixties, the present route away from the old course would be much more difficult. When we talk about the sixties, we often have in mind only our own Czech and Slovak experience, with its unhappy end in a twenty-year dead end. In the West, the movement in that period was precisely the opposite, and especially among the young generation. The rebellion was directed against ossified structures in their own incomparably freer environment. Without daring to judge or condemn this youth movement whether in France, Germany or the USA, I think that people with the authority and erudition of Jean-Paul Sartre made a serious mistake, when they wanted to lead it and play a determining role in it. Therefore, I cannot answer the question of its present day relevance. I think it is enough, if we place him, with his contradictions, among the interesting, characteristic and development determining intellectual personalities of the twentieth century.

5. At the time of her visit to Bratislava, I already had a sort of personal relationship and respect for Simone de Beauvoir as an interesting writer. At the end of the fifties, I very nearly succeeded in reading her novel Mandarins, in Polish translation. To be specific: I borrowed it from Gita Majerová, then dramaturge of the theatre in Košice. She got it from her husband, a Tatran cottage owner, as contraband from beyond the mountains. I knew that it was a key novel, and on the basis of knowledge about events in French culture, drawn mainly from Aragon's Communist *Lettres francaises*, I could partly decipher it. I still remember an episode in which she describes how the chief editor of a philosophical-publicist revue, clearly identical with Sartre, receives credible material about the Soviet gulag, already in the mid

1950s. He decides not to publish it because it might be misused by the imperialists. The author interpreted this as a serious moral dilemma, the chosen solution obviously left a bitter taste, like many political campaigns and petitions, into which the "mandarins" drew and misused her. I think that I also perceived Sartre's visit to Bratislava through de Beauvoir's filter, so that many of his over-cautious to dogmatic formulations did not surprise me. Later I read several volumes of de Beauvoir's intellectually and humanly uncompromising memoirs, which certainly remain an important document of her time. But especially, I think that her Second Sex and its stimulating and weighty consideration of the position of women has been unjustly pushed into the background by German and American authors, who came only one or two decades after her.

Elena Várossová

5. In 1947, still as a university student, I saw a remarkable performance of the play Useless Mouths (1945). The theme of the play was painful and serious: the problem of old people in a wartime food shortage, when soldiers, workers and women with children are hungry; what about the old? The problem of the "others", regarded as "hell" by Sartre for some time, was solved by Simone de Beauvoir with an imperative of responsibility. In a period when God is dead, when there is no God, people are entrusted with protecting all, always and definitively - so thought the woman. Optimism and the need for truth substantially distinguished Simone de Beauvoir from Sartre's pessimism and defeatism. In all her relationship with Sartre, her asset was the joy of existence given for all and at every moment.

They met at university. Something joined their destinies: to write from the internal pressure of their talents, to give the absolute work priority over everything else - above family and wealth, above everything that binds, the choice of freedom, or joy from writing, which pulsed in both of them. From Simone's side, love and devotion to Sartre were also combined with admiration for his many-sidedness and Voltaire-like urge to engage wherever necessary. From his side, respect for her masculine intelligence dominated. Thanks to this he regarded her as an equal, as

a person. He appreciated her independence, her ability to be alone, like free, tied by nothing, daring to think about areas other women did not reach. Their radical leftism, sympathy with Marxism and socialism, bohemianism and anarchist tendencies formed a very strong bond between them. When they began to live together and she had reached the point of wanting to be his wife, Sartre developed a philosophy for their relationship. Two kinds of love are necessary for intellectuals: essential and permanent, accidental and evanescent, marginal; each can have a number of secondary relationships alongside the first, but both must act transparently and openly. Madame de Beauvoir accepted this game, but the question is: Is it more or less than I once wanted? resound in her autobiographical works. She wanted more and she had more, but she did not want to lose her "king" and so they traveled and worked together, and gradually distanced themselves in views on truth, reality and politics. During his life she remained in a double shadow.

In my view, this reality contributed to the origin of de Beauvoir's essay The Second Sex in 1949. Many regard it as an existential feminist work. She starts with a paraphrase on the beginning of Rousseau's Social Contract: "A woman is not born a woman, she becomes a woman!" She considers the following question from the new existentialist point of view: Who made woman a being inferior to man? The Lord who did it from his own will? Religion, which appeals to the Lord? Philosophers who consider women incapable of philosophy? Natural science, which distinguishes between male and female functions? The unconventional and entirely innovative analyses of these questions, with which Simone de Beauvoir enriches feminist literature, should also be readable in Slovak, because it would certainly be an enriching source for feminist philosophy.

Milan Hamada

2. While Albert Camus was always close to me, my relationship to Sartre changed from agreement to criticism to rejection. In 1966, in an essay "On the Power and Powerlessness of the Word", I distinguished two linguistic acts - the first in which speech is in the service of some